

Christendom de eerste 400 jaar

Jonathan Hill

CHRISTENDOM

de eerste

400

JAAR

Christendom de eerste 400 jaar
Jonathan Hill

Copyright © 2013 by Lion Hudson
Originally published by Lion Hudson under the title
Christianity the First 400 Years
All rights reserved.

ISBN 978-90-8525-050-0
NUR 700

Vertaling: Martin Strengholt
Vormgeving binnenwerk: Gewoon Geertje, Genemuiden
Vormgeving omslag: IDD Concept Communicatie Creatie

In deze uitgave is gebruik gemaakt van de Nieuwe Bijbelvertaling
© 2004/2007 Nederlands Bijbelgenootschap, Haarlem.

Op het omslag staat als illustratie de beroemde sculptuur van een jonge Romeinse herder met een lam op zijn schouders. Het marmeren beeld dateert van omstreeks het jaar 300 n.Chr. De katholieke kerk heeft het geïnterpreteerd als een voorstelling van Jezus Christus, die zich in het Johannes-evangelie 'de goede herder' noemt. Het is echter niet zeker of de onbekende kunstenaar de bedoeling had om een Christusbeeld te maken. Het beeld behoort tot de vaste collectie van het Vaticaanse Museum in Rome.

© 2016 UITGEVERIJ ROYAL JONGBLOED - HEERENVEEN
Alle rechten voorbehouden

www.royaljongbloed.nl

Inhoud

Inleiding	13
1. Jezus en de eerste christenen	17
Het jodendom	17
<i>Palestina in de tijd van Jezus</i>	21
Jezus	23
De bronnen voor onze kennis over Jezus	23
<i>De titels van Jezus</i>	25
Het openbare optreden van Jezus	27
Tegenstand en levenseinde	29
De eerste christenen	31
De volgelingen van Jezus	31
De opstanding	34
De handelingen van de apostelen	36
Pinksteren	37
De begintijd van de kerk	38
Het geloof van de eerste christenen	40
De eerste vervolgingen	43
De verspreiding van de kerk	45
Paulus	47
De brieven van Paulus	50
De christelijke boodschap van Paulus	53

2. Van de ene generatie naar de volgende	59
De christelijke gemeenschappen	59
Van mondelinge tradities naar het geschreven woord	63
Leven als christen	66
De christelijke ethiek	67
De eerste liturgieën	69
De doop	69
De eucharistie	71
Andere diensten	76
De leiding van de gemeenschap	77
De ‘steunpilaren’ van de kerk	77
Profeten en apostelen	78
De opkomst van de hiërarchie	80
Eenheid en verdeeldheid	83
3. Tegenstand en vervolging	90
Christendom en jodendom	90
Het jodendom in de eerste eeuw n.Chr.	92
Het Joodse karakter van het christendom	97
<i>De ebionieten</i>	100
Een religieus spectrum	101
Kerk en synagoge voor 70 n.Chr.	103
Kerk en synagoge na 70 n.Chr.	108
<i>De houding van de christenen tegenover het jodendom</i>	111
Vervolging door het keizerrijk	114
<i>Ignatius van Antiochië</i>	115
Het boek Openbaring	117

Veranderende geloofsovertuigingen	120
De terugkeer van Christus	121
De kosmische Christus	123
4. De kerk in het keizerrijk	126
<i>Alexandrië</i>	128
Het christendom in het oosten	131
Edessa	131
De Perzische kerk	133
Het leven als christen	135
Leven en dood	136
<i>Christenen in een klassenmaatschappij</i>	140
Vrouwen in de kerk	142
Seksuele ethiek en ascetisme	147
<i>Een christelijke zedenprediker</i>	151
De liturgie	152
De mysteriegodsdiensten	157
<i>Het mithraïsme</i>	162
Christelijke kunst	164
5. Christenen in een vijandige wereld	168
De Romeinse godsdienst	168
De houding tegenover de christenen	171
De houding van het volk	171
De filosofen en de christenen	174

De vervolgingen	178
<i>Christenen voor de rechtbank</i>	182
De kerk en het gepeupel	184
Georganiseerde vervolgingen	187
<i>De terechtstelling van christenen</i>	191
De Grote Vervolging	192
Een theologie van het martelaarschap	196
Relikwieën	200
6. De christelijke filosofie	204
Justinus de Martelaar	205
<i>Latere apologeten</i>	210
Clemens van Alexandrië	212
Origenes	215
Het leven van Origenes	216
De filosofie van Origenes	219
Het geestelijke leven	222
7. Orthodoxen en ketteren	226
Het ontstaan van de orthodoxie	226
Afwijkende vormen van christendom	229
Het modalisme	229
Het marcionisme	231
Het montanisme	232
Het gnosticisme	236
<i>Gnostische bewegingen</i>	241
De regel van het geloof	243
Irenaeus en de gnostici	244
Tertullianus	248

De taak van de kerk	250
Cyprianus en de eenheid van de kerk	251
Bisschoppen en synodes	256
De rol van de Schrift	258
Het Oude Testament	258
Het Nieuwe Testament	261
8. Het christelijke keizerrijk	266
Keizer Constantijn	266
De legende	266
De politieke context	267
Het edict van Milaan	269
De christen Constantijn	271
Alleenheerser	277
De kerk en de samenleving	279
De status van de bisschoppen	279
De kerk en de welzijnszorg	281
<i>De groei van de kerk</i>	284
Kunst en architectuur	285
Christelijke architectuur	285
Christelijke kunst	288
Relikwieën en pelgrimages	291
Relikwieën	291
Heilige geografie	292
9. De verdeelde kerk	295
Het donatistische schisma	296
De oorsprong van de donatisten	296
Tussenkomen van Constantijn	297
Overwinning van Donatus	298
<i>De circumcelliones</i>	300

Het ariaanse conflict	302
Arius	302
De tegenstelling verscherpt zich	304
Het concilie van Nicea	305
<i>Het christendom opnieuw uitgevonden?</i>	309
Het arianisme: hoe het verderging	310
De rol van de keizers	312
De volgende generatie	315
Een nieuwe oplossing	319
10. De eerste monniken	324
Antonius de Grote	324
Het semigemeenschappelijke leven	327
Het leven in de woestijn	330
<i>Evagrius van Pontus</i>	331
De demonen van de verleiding	332
Discipline	334
Pachomius en de eerste kloosters	336
Het Syrische kloosterwezen	339
Efred de Syriër	340
Johannes Chrysostomus	340
<i>Het messalianisme</i>	342
De monniken en de wereld	343
Het filosofische ideaal	344
Augustinus van Hippo	347
Johannes Cassianus	350
Palestina	351

11. De officiële kerk	355
Het christendom buiten het keizerrijk	355
Het Sassanidische Rijk	355
De barbaren	359
<i>De Armeense kerk</i>	362
Christendom en heidendom	364
De opstand van Magnentius	364
Constantius en de heidenen	366
Julianus en de opleving van het heidendom	368
Het heidendom na Julianus	371
De tijd van Theodosius	373
Ambrosius van Milaan	373
Theodosius I en Gregorius van Nazianze	376
Het concilie van Constantinopel	379
Het heidendom in de tijd van Theodosius	381
De ethiek in de officiële kerk	383
Het jovinianisme	383
Het priscillianisme	384
Het donatisme	386
Het pelagianisme	388
Nawoord	393

Inleiding

Het christendom werd gesticht door een groep vissers en boeren uit Galilea, een afgelegen plattelandsprovincie in een onbeduidende uithoek van het Romeinse Rijk. Ze waren volgelingen van een betrekkelijk onbelangrijke rondzwervende profeet die als misdadiger was terechtgesteld. Toen de beweging onder de aandacht van de Romeinse autoriteiten kwam, werd zij wreed onderdrukt. Toch was het christendom een kleine drie eeuwen later tot staatsgodsdienst van het hele rijk uitgegroeid. Christelijke bisschoppen hadden de christelijke theologie en de klassieke filosofie vermengd en zo een intellectuele en geestelijke synthese tot stand gebracht die meer dan duizend jaar intact zou blijven. Christelijke keizers deden hun best om de oude religie van Rome te ontmantelen en te vervangen door de officiële leer van een triomferende kerk. Hoe heeft dat kunnen gebeuren? Hoe is het mogelijk dat zo'n onaanzienlijke Joodse cultus de traditionele religie van dat grote rijk heeft vervangen en doorgegroeid is tot de godsdienst met het grootste aantal aanhangers wereldwijd?

In dit boek volgen we het spoor van het christendom in de eerste vier eeuwen van zijn bestaan. Het zijn de meest tumultueuze en belangrijke eeuwen uit de geschiedenis van deze godsdienst. Gedurende deze periode werd het christendom niet slechts gesticht, maar ook gevormd en gedefinieerd door een reeks interne en externe uitdagingen die net zo gemakkelijk zijn ondergang hadden kunnen inluiden. Dankzij deze uitdagingen zagen de christenen zich gedwongen om diep over hun geloof en de betekenis ervan na te

denken. Tegen het einde van deze vier eeuwen beschikten de christenen over officiële uitspraken over leer en leven, over heilige boeken, en over kerkelijke en kloosterstructuren waarmee ze het orthodoxe geloof dwingend konden opleggen. Niets van dit alles bestond in de tijd van de eerste leerlingen van Jezus. Voor het christendom waren die eerste vier eeuwen dus als een smeltkroes waarin het zijn vaste vorm kreeg. In het begin kende het nog een tamelijk ruwe, ongeschreven vorm. Het zat klem tussen de afkeurende Joodse leiders en een vijandige Romeinse staat. Het overleefde eeuwen waarin het geregeld verboden was en onder vervolging zuchtte. Zowel in het Romeinse als in het Perzische Rijk zijn christenen massaal vermoord. Het christendom kwam sterker dan ooit uit deze periode tevoorschijn. Maar was het door die ervaringen verfijnd, of was het onherkenbaar veranderd?

Dit hele boek door richten we ons vooral op dat wat de christelijke godsdienst voor zijn aanhangers precies betekende. Hoe leefden zij, wat geloofden zij? Waarom geloofden ze die dingen? Om dit alles goed te kunnen begrijpen, zullen we de vroege kerk in haar sociale en culturele context moeten plaatsen. Daarbij moeten we er goed op letten hoe de eerste generaties christenen omgingen met de wereld waarin ze leefden. Want in die smeltkroes van de eerste vier eeuwen is niet alleen de christelijke godsdienst zelf gevormd en getransformeerd; het deed dat ook met het jodendom en de heidense godsdiensten én met de samenleving als geheel.

Dit boek kan in drie hoofddelen worden onderverdeeld. In de eerste drie hoofdstukken wordt het verhaal van de stichting van het christendom en de eerste eeuw van zijn bestaan verteld. Globaal gezien is dit de periode waarin het Nieuwe Testament is geschreven. Deze hoofdstukken zijn betrekkelijk kort, omdat over die periode vrij veel bekend is en die informatie goed gedocumenteerd is. In de hoofdstukken 4-7 gaat het over de twee daarop volgende eeuwen.

Hierin komt ter sprake hoe het christendom zich in de Romeinse samenleving en daarbuiten verder ontwikkelde en verspreidde, en tevens hoe het reageerde op de steeds gewelddadigere vervolgingen die het onderging. Daarnaast zien we in dit deel hoe de christenen hun gedachten over orthodoxie en ketterij vorm begonnen te geven en hoe ze daar onderscheid tussen maakten. In de laatste vier hoofdstukken van het boek wordt ten slotte de vierde eeuw van het bestaan van het christendom behandeld. Daarin zien we hoe het christendom officieel erkend, gepromoot en ten slotte tot de officiële godsdienst van Rome werd gemaakt. Tegelijkertijd zien we hoe de traditionele Romeinse godsdienst steeds verder gemarginaliseerd en uiteindelijk verboden werd. Maar in dit deel lezen we ook hoe het christendom werd verscheurd door zijn grootste interne meningsverschillen tot dan toe en hoe het een nieuw begrip van zijn leerstellige en geestelijke erfenis ontwikkelde.